

Natuur

De Twentse landschappen

Gerrit Welberg had voordat hij in februari 2024 overleed voor mij een stapel boeken over de Tweede Wereldoorlog en een aantal mappen met losse informatie klaargelegd. Ik heb het in juni jl. opgehaald. Een van de mappen bevatte krantenknipsels over de Twentse Landschappen die hij zorgvuldig had uitgeknipt en allemaal had voorzien van een datum.

We wisten van Gerrit dat hij een brede belangstelling en veel kennis had van alles wat met de geschiedenis en cultuur van Twente te maken had. In zijn werk-kamer en ook elders in huis had hij een grote verzameling boeken en documenten waaruit hij kon putten bij onderzoek en het schrijven van een artikel. Of, als het hem werd gevraagd, erover te vertellen op een bijeenkomst. Dus is het niet vreemd dat ook de Twentse Landschappen daar deel van uitmaakten. Het betreft zo'n 60 knipsels. Zij geven een aardig beeld van zijn interesse en bevatten informatie over mistoestanden in, denkwijzen en besluitvorming over, uitvoering van, tot het in stand houden van de Twentse Landschappen.

Het leek mij een uitdaging, aan de hand van Gerrits artikelen, overzichtelijk te maken hoe in de afgelopen vijf decennia werd gedacht over de (veranderingen in de) Twentse Landschappen.

Uit het archief van Oald Hengel kopieerde Gerrit een artikel uit januari 1923 van A. Reitsma met als titel 'Nederlandse Landschappen', subtitel: 'Twente en de Sal-landse Heuvels'. Een publicatie uit OPGANG, 2^e jaargang no.1.⁰¹⁾ Dit was een jeugd-tijdschrift voor kunst, wetenschap en arbeidsbeweging. De redacteur was Koos Vorrink, politicus en voorzitter van destijds de SDAP (nu PvdA). Ik kan mij voorstel-len, als ik de vijf pagina's van het artikel doorlees, dat Gerrit heeft gegniffeld bij de teksten en heeft gedacht: "Was het echt zo erg en zo mooi?" Ter illustratie citeren we enkele fragmenten: "Twente: Ik ben er zeker van dat die naam een vage en ver-warde voorstelling opwekt. ... Is dat niet in de buurt van Enschede en Hengelo? ... Een land waarachter geen land meer ligt." Er wordt in dit artikel een reisverhaal uit 1633 aangehaald: "Het land is weinig bewoond, wild, woest en bedekt met stil-staande waterpoelen en moerassen. ... De helft van de tijd moesten we baggeren door holle wegen waarin onze paarden meer zwommen dan liepen." Koopman Willem de Clercg reisde in 1812-1813 door Twente en constateerde o.a.: "Rijssen, is het ellendigste dorp dat ik ooit heb gezien." Ook Huttenkloas wordt erbij gehaald, maar verder in het artikel slaat de toon om naar alleen maar lof over het Twentse Landschap en de volop aanwezige cultuur. In een lyrische alinea beschrijft Reitsma

zijn bezoek aan de Tankenberg: *“Op de Tankenberg heb ik de zon zien ondergaan. Terwijl beneden in het dal fijne nevels alles met een wonderteer waas omhulden, waarboven aan de verre horizon de golvende heuvelrug van Salland zich nauwkeurig merkbaar verhief, welfde zich over heel dit wijde landschap de kleurige avondhemel, welks weerschijn met warme gloed ook de lage nevels tintte. Het was een sprookje en toch ook groots en indrukwekkend.”* Ik weet niet wat ik mij moet voorstellen bij ‘wonderteer waas’. Tot zover dit artikel. Of dit het eerste artikel is dat Gerrit verzamelde weten we niet, het lag wel boven op de stapel en misschien was het wel de aanleiding juist de krantenknipsels over dit onderwerp te verzamelen.

Jaren 1970

De twee volgende krantenartikelen uit 1973 gaan over de idiote gedachte om kernafval op te slaan in de zoutputten in en rond Hengelo.⁰²⁾ *“Geen sprake van”*, zegt de gemeente Hengelo, dit naar aanleiding van een onderzoek van de samenwerkende Nederlandse bedrijven. Aansluitend heeft Gerrit in 1974 ook zijn schaar gezet in de krant die schreef over het drama van de teerput in Vasse.⁰³⁾ Een voormalige zandafgraving, volgestort met chemisch afval, waarvoor wordt besloten hem af te dekken met een laag goedkope kalksplit. Dit zou het vrijkomende zwavelzuur en zwaveldioxide neutraliseren. De omgeving was ernstig aangetast en burgemeester Schepers zei: *“Daar groeit nooit één sprietje meer”*.

Later is het gebied geïsoleerd en hopelijk goed afgedekt.

Jaren 1980

In 1981 schrijft journalist Harry Wonink het boek *‘Het Landschap van Twente’*. Twee krantenknipsels informeren erover.^{04, 60)} Het is een standaardwerk voor het behoud van ons landschap en het staat zeker in de boekenkast bij de familie Welberg. Wonink pleit voor het stimuleren van: aan het landschap aangepaste bebouwingen, het veilig stellen van natuurgebieden door uitruil van landbouwgronden en het met

Winter op het landgoed Twickel bij Delden. Foto van Ger Dekkers uit de presentatiefolder Het Landschap van Twente.

boeren op vrijwillige basis afsluiten van beheers- en onderhoudscontracten.

Anno 2024 nog steeds actueel.

Uit het Hengelo's Dagblad knipt Gerrit in 1983 een stukje over de kapwoede van bomen ten behoeve van open haard en allesbrander en het daarbij verdwijnen van de houtwallen.⁰⁵⁾ De boeren, die ook vaak houtwallen liever zien verdwijnen

vanwege optimale bedrijfsvoering, moeten nauw worden betrokken bij het behoud en bescherming van deze kwetsbare landschapselementen. Maar er is ook positief nieuws: Bij het arboretum Poort Bulten in Losser wordt een moeraslandschap aangelegd⁰⁷⁾ en er is veel animo voor het onderhouden van kleine landschapselementen in Ambt Delden, vermeldt de krant in 1989. *“Houtwallen zijn levende geschiedenisboekjes als je kijkt naar de flora en fauna”* stelt de voorzitter van de Stichting Coördinatie Landschapsonderhoud.^{06, 08)} Het gaat niet goed met de vlinderstand in Nederland constateert de Vlinderstichting in 1989 in een paginagroot artikel. Er is een achteruitgang van 62% en veel inheemse soorten zijn zelfs geheel verdwenen.⁰⁹⁾ Anno 2024 is dit er niet beter op geworden.

Jaren 1990

De Roelinksbeek in het Roderveld, ooit rechtgetrokken vanwege de wens het water snel af te voeren, wordt weer dichtgegooid en mag al meanderend zijn oude loop weer zien terug te vinden, dit om de natuurwaarden weer te herstellen.¹²⁾ Overal in Overijssel worden heidevelden afgeplagd om de oude structuur weer te herstellen, echter de afgegraven heideplaggen zijn zwaar verontreinigd met zware metalen. Dit levert veel problemen op en het afplaggen komt in gevaar.¹⁰⁾ De noordelijke Manderheide, waarin de cirkels van Jannink, totaal bijna 50 hectaren, wordt aangekocht door het Overijssels Landschap met als doel het in de oorspronkelijke staat te herstellen.¹¹⁾ We lezen het allemaal in een serie artikelen uit 1990.

Door de klimaatverandering, toen ook al, hebben de boeren in het Dinkeldal veel last van overstromingen en er wordt gezocht naar een oplossing. Oplossingen liggen niet op korte termijn voorhanden en de boeren willen in 1994 een hogere compensatie in het kader van de Bergboerenregeling.^{14, 15)}

Met uitzondering van het landbouwgebied ten noorden van Almelo en het gebied rond de grote steden wordt Twente gerekend tot de landschappelijke hoofdstruc-

tuur. De Provincie stelt dit in een nota vast en heeft geld beschikbaar voor behoud van natuur en cultuur.¹⁶⁾

Er komt een fusie tussen Het Overijssels Landschap en Landschapsbeheer Overijssel en dit is een meerwaarde voor het behoud van het landschap. Al zijn er ook vraagtekens, omdat het kan leiden tot vervreemding van boeren, zegt de voorzitter van Overijssels Landschap.^{18, 19)} En dan blijkt dat de aankoop van natuurgebieden fors achterloopt omdat de hoge grondprijs een nadelige rol speelt. Voor één hectare landbouwgrond betaalt men al gauw rond de 75.000 gulden, waarbij het aanwezige melkquotum ook nog een rol speelt.¹⁷⁾ Dan presenteert de provincie Overijssel een rapport dat de alarmklok luidt over de toestand van de natuur. We staan er slecht voor, veel planten en diersoorten verdwijnen en het artikel doorlezend word je er niet vrolijk van. Om dit te verbeteren zal er drastisch ingegrepen moeten worden. Gerrit schrijft in sierlijke cijfers aan de bovenzijde hier de datum 16/6/1998.²¹⁾

In het natuurreservaat Vasserheide worden in hetzelfde jaar 'Celtic fields' ontdekt, een oude vorm van bewoning met kleine aaneengesloten akkertjes, gescheiden door aarden wallen.²²⁾ Het wordt ontdekt dankzij een oude oorlogsfoto van de RAF en het is met een geoefend oog zichtbaar in het veld.

Een raatakker (celtic field) is een kleine, min of meer vierkante aaneensluitende akker zoals die vanaf de Late Bronstijd tot in de Romeinse tijd als landbouwsysteem werd gebruikt voor de verbouw van graansoorten als emmertarwe en spelt. Raatakkers zijn aangetroffen in Groot-Britannië, Ierland, België, Nederland, Duitsland, Denemarken, Zweden, Polen en in de Baltische staten. Een groot veld van minstens enkele hectaren werd deels in kleinere percelen verdeeld, die zo'n 35 bij 35 tot 50 bij 50 meter groot waren.

Wanneer de akkergrond op zandgronden uitgeput raakte werd die opzij geschoven, waarbij aarden wallen ontstonden, en werden er vruchtbare zoden op gelegd zodat een betere vochtregulatie op de akker ontstond. De wallen zijn soms nog terug te vinden, zoals op het Noordsche Veld bij Norg. Eén of meer 'raten' van een veld konden gebruikt worden om er een behuizing te bouwen; was deze boerderij of hut versleten, dan werd er met het bruikbare materiaal een nieuwe gebouwd op een andere, uitgeputte akker, en de beschikbare grond was door decennia bewoning weer vruchtbaar geworden ('zwervende erven'). De aanduiding raatakker verwijst naar de raatstructuur van de percelen. Het is de door J. Wieringa in de jaren vijftig bedachte Nederlandse benaming voor de oudere maar foutieve naam Celtic field (Keltisch veld) die in 1923 door Engelse archeologen bedacht is maar niets met Kelten (Eng.: Celts) te maken had. (bron: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Raatakker>)

Hevige poolstormen teisterden ooit Overijssel en we hadden hier een oerbos afgewisseld met hoog- en laagveenvelden. Onder invloed van de mens verdween het bos en kwamen er heidevelden en zandvlakten en die werden weer in cultuur gebracht. Zo ontstond het 20^e-eeuwse landschap.²³⁾

In 1998 een artikel in Stad en Land van Tubantia over de plannen om het Landschap opnieuw in te richten voor de stedeling. Boerenbelangen staan niet meer voorop en het herinrichtingsgebied Saasveld-Gammelke wordt in dit kader besproken.²⁰⁾ In dezelfde rubriek wordt het Hoge Venterink, nabij Oldenzaal in de schijnwerpers gezet, een kleinschalig gebied met een fraai stuk Twents Landschap.³³⁾

In 1999 zijn er plannen om stukken oerbos opnieuw te realiseren en Natura Docet in Denekamp heeft er een tentoonstelling over.²³⁾ In hetzelfde jaar zijn er protesten tegen oprukkende woonwijken en snelwegen Er zijn plannen de Usseleres vol te bouwen.²⁴⁾ Gelukkig is dit niet gebeurd.

Jaren 2000

Dan komen we in de 21e eeuw. Het eerste stuk uit 2000 handelt over het bewerken van het Beuninger Achterveld tot één groot natuurgebied.²⁹⁾ Anno 2024 zijn duidelijke vorderingen gemaakt om hier in Stroothuizen en Punthuizen authentieke stukken natuur te creëren.

In Twente wil men een ecologische hoofdstructuur realiseren, een aaneengesloten lint van natuurgebieden. Dit loopt nog niet helemaal, met uitzondering van een gebied bij Goor. Hier boekt men succes schrijft men op 6 januari 2000.²⁵⁾ Zelfs wildtunnels onder snel- en provincialewegen worden komend jaar opgeleverd.

De kleur van het verzamelde krantenpapier wordt, nu we dichterbij de huidige tijd komen, minder geel. En dan komen we plotseling bij de ovaalvormige Hunenborg, gelegen nabij het kanaal Almelo-Nordhorn, een historische plaats en bakken voor ballonvaarders. Een uniek stukje geschiedenis en natuur. Toon Beijerink vertelt in een artikel uit 2000 over zijn belevingen en maakt zich zorgen over het onderhoud. *“Zes jaar lang is er niets gebeurd”*, constateert hij.²⁸⁾ Anno 2024 is er hier veel gebeurd, maar informatie naar de bezoeker toe ontbreekt nog steeds.

Minister Pronk komt met een *‘vijfde nota’* waarin het landschap te veel een regionale speelbal wordt en de open ruimte in ons land nog meer zal aantasten. De bebouwing ruikt op en hier zijn zorgen over.²⁶⁾ De Stichting Gemeenschapsbelang Zenderen wil in 2000 een beschermde status van het gebied Zendersche Esch²⁷⁾, er zijn plannen voor bebouwing, wegen en industrie. Op de Lonkerberg wordt in 2001 driftig gekapt om de voorkomende naaldboombossen te vervangen door loofbomen.³¹⁾ Hierdoor krijgt de bodem meer licht en er ontstaat er meer diversiteit van planten en dieren. Hieronder valt ook de boomkikker. Hij

Het gaat goed met de boomkikker

klinkt op steeds meer plekken in nieuw gegraven poelen, meldt een artikel uit 2001.³²⁾

Men is ervan overtuigd dat men het water langer moet vasthouden om verdroging te voorkomen. Men wil de landgoederen in Twente gebruiken om dit te realiseren. Bestuurders van het waterschap Regge-Dinkel zien hier mogelijkheden en ventileren dit in een artikel in 2002.³⁶⁾

De vereniging Natuurmonumenten bestaat in 2005 honderd jaar en heeft 350 natuurgebieden in beheer met een oppervlak van 180.000 voetbalvelden. Hieronder valt ook het landgoed Egheria bij Oldenzaal.³⁹⁾ In hetzelfde jaar wordt gemeld dat er een grote reddingsoperatie plaats vindt van de Engbertsdijksvenen nabij Kloosterhaar.⁴⁰⁾ Duizenden vrachten leem worden aangevoerd om verdroging tegen te gaan en het natuureservaat weer vorm te geven. Het Kluenvan bij Beckum, 10 ha groot, wordt een beschermd monument.³⁰⁾ Van de Waterleiding Maatschappij Overijssel krijgt Landschap Overijssel drie jaar lang 100.000 Euro voor ondersteuning en er wordt samengewerkt, specifiek waar het gaat om grondwaterbescherming. Landschap Overijssel koopt het historisch landgoed Lonnekermeer, 100 ha groot, een bezit van Stork. Zij gaan het herinrichten en openbaar stellen voor bezoek.³⁴⁾ En er wordt gesteld dat de Sallandse Heuvelrug geschikt is voor het edelhert³⁷⁾ en in de Lonneker Marken wordt samen met de boeren hard gewerkt om de houtwallen in ere te herstellen.³⁸⁾ Ook elders in Twente ontstaan deze initiatieven.

Allemaal uitgeknipte krantenstukjes uit de eerste vijf jaar van de nieuwe eeuw.

Bij de wijding van een Mariakapel in het Haaksbergse buitengebied in 2005 meldt de gedeputeerde P. Jansen dat er geld klaar ligt voor de uitvoering van het Landschapontwikkelingsplan (LOP).⁴¹⁾

Engbertsdijksvenen, hoogveen

Jaren 2010

Dan mis ik een periode van knipactiviteiten, maar in 2011 pakt Gerrit het weer op. Het is een noodkreet als hij het artikel *'Provincie redt onze natuur en ons landschap'* uitknipt.⁴⁴⁾ Het kabinet legt de verantwoordelijkheid voor natuur en landschap geheel neer bij de provincie en bezuinigd gelijk 70% op het budget. De man die hierachter zit is staatssecretaris Henk Bleker (CDA) en hij wil ook stoppen met de afronding van de natuurgebieden. *"Meer natuur is niet nodig"* vindt het Rijk. Een 2^e artikel met de kop *"Niemand houdt Bleker tegen"*⁴²⁾, voegt Gerrit toe aan zijn verzameling. Ik kan mij de ergernis goed voorstellen. Gelukkig loopt het allemaal niet zo'n vaart.

In 2011 ook een artikel voor het behoud van het kleinschalig landschap; hierin hakken en herplanten, anders verdwijnt het, is de visie.⁴³⁾

Dan wordt het Molenven bij Saasveld weer in oorspronkelijke staat hersteld. Het 42 hectare grote en eerste officieel beschermde natuurgebied van heel Twente wordt aangepakt. In 2014 wordt begonnen om 6000 m³ grond af te graven. Bos-, heide-, veen- en watergebieden worden heringericht.⁴⁵⁾

Dan stopt Gerrit in 2015 met knippen, hij pakt het anders aan. De Twentse Courant-Tubantia heeft zijn rubriek *'Stad en Land'* en hier komen aan de orde: geschiedenis, cultuur, taal en natuur. Hij verzamelt de edities waar het landschap en de

Piet Mondriaan, Ven bij Saasveld, ca. 1907

natuur worden besproken. De eerste gaat over het boek *'Levend landschap'* van Jan Schukink.⁴⁹⁾ Deze beschrijft de cultuurgeschiedenis van het Lonneker Land en Vliegbasis Twente. Vroeger werd er geschoffeld in het land van Lonneker, nu verschijnen er op de Zuidkamp moderne villa's.

Dan verschijnt er een serie van vijf artikelen met als titel: *'Het ontstaan van Twente'*, geschreven door Jan Bengevoord gebaseerd op een proefschrift van Harm Smeenge. Het loopt van het oerlandschap naar dynamische landschap en hoe Twente het eigen land vormgaf.^{46, 47, 48, 50, 51)}

Gerrit pakt in 2016 toch weer de schaar en knipt een stukje uit met de titel: *'De Twentse eik wankelt'*.⁵³⁾ Harry Koster ziet vele eiken in korte tijd sterven en dat baart hem zorgen.

In 2018 knipt hij het stukje uit met de titel: *'Typisch Twents Landschap wordt groen asfalt'*.⁵⁴⁾ Er vindt een kaalslag plaats in ons coulisselandschap, concluderen verontruste inwoners uit Dinkelland en Tubbergen. Berno Strootman, van het Planbureau voor de Leefomgeving sluit daarbij aan. Hij schrijft in 2019: *"Twente is mooi, maar het glipt ons door de vingers"*.⁵⁶⁾ Hij pleit voor meer rentmeesterschap tussen boer en maatschappij.

Jaren 2020

Dan komen we aan het einde van de verzameling krantenknipsels. In 2022 lezen we dat de rentmeester van Twickel vindt dat de boer meer moet telen dan alleen maar mais en gras. Hiervoor is geld beschikbaar en Twickel neemt dit ter harte.⁵⁸⁾

Het laatste stukje is van 10 juni 2023. De provincie pompt miljoenen in de Twentse natuur, maar het ecosysteem blijft overbelast.⁵⁹⁾

We kunnen door deze verzameling artikelen concluderen dat Gerrit zeer begaan was met het Twentse Landschap en zich zorgen maakte over de toekomst. Laten we hopen dat hij over dat laatste ongelijk krijgt.

Bert Wolbert, Juli 2024.

Bron: *Map Gerrit Welberg, knipsels het Twentse Landschap, 2024, Archief Heemkunde Weerselo.*

De artikelen zijn gescand en belangstellenden kunnen ze in hun geheel lezen op de internetsite van onze vereniging: heemkundeweerselo.nl, onder het kopje 'Natuur, Gerrit Welberg, knipsels het Twentse Landschap, 2024.

De nummers op de internetsite komen overeen met die in superscript in het artikel.

Bij voorbeeld: ⁰¹⁾ komt overeen met: "01 - 1923 januari Opgang - Nederlandse Landschappen Twente en de Sallandse heuvels.pdf" op de site.